

BORDÁS SÁNDOR: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK, LELKI ÖRÖKSÉGEINK, KEZELÉSI LEHETŐSÉGEK

A Kodolányi János Főiskolán (ma Kodolányi János Egyetem) 2012–2015 között valósítottunk meg egy kutatást, azzal a céllal, hogy megvizsgáljuk: feldolgoztuk-e a történelemben elszenvedett nagyobb traumáinkat vagy sem, és ha nem, akkor milyen kezelési módokat lehetne alkalmazni a fennmaradtak kezelésére. Hat történelmi trauma kutatását tartottuk fontosnak a tervezés kapcsán, nevezetesen: a tatárjárást, a török hódoltságot, az 1848-as forradalmat, az 1920-as trianoni döntést, a második világháború utáni kommunista diktatúra létrejöttét, valamint az 1956-os forradalmat. A holokauszt kutatását nem terveztük, egyrészt mivel számtalan korábbi kutatás szólt már erről a magyarságot is érintő történelmi traumáról, másrészt jelentősen átszövi a mai aktuálpolitikát, amellyel nem kívántunk foglalkozni. Viszont utólag úgy látjuk, hogy a vizsgált traumák összehasonlításában érdemes lenne elemezni, ezért, a későbbiekben a holokauszt kutatására is szándékunk van visszatérni. Felvetődött, hogy az 1989-es rendszerváltást traumaként kezeljük-e, hiszen vannak társadalmi rétegek, melyeknek 1989 traumát, lecsúszást, elszegényedést jelentett. Tekintettel a célcsoportra, amely kifejezetten véleményformálókból állt, valószínű nem lett volna objektív a kapott eredmény, hiszen ők 1989-re feltehetően nem traumaként tekintenek, más lett volna a helyzet pl. rétegezett mintavételű célcsoport esetében.

A kérdőíves felmérést interjúk felvétele is követte, ahol a történelmi traumáinkra vonatkozó válaszok nagymértékben megegyeztek a kérdőív eredményeinek válaszaival.

A kiértékelésnél szembevetendő az egyes, meg nem válaszolt kérdések viszonylag magas arányszáma, annak ellenére, hogy kérdőívünk anonim jellegű volt. Ez az arány a válaszadók által „kényesnek” vélt kérdéseknél egyharmad fölé is emelkedett, például a politikai beállítottság kérdésében. De a válaszadók több mint 20%-a nem felelt azokra a kérdésekre, hogy vallásos-e, melyik felekezethez tartozik, és hisz-e Istenben? Nagyfokú bizalmatlanságnak foghatjuk fel ezt az eredményt, amelynek gyökerei a második világháború után létrejött kommunista diktatúra és az 1956-os forradalmat követő sötét időszaknak az eredménye, ahol a másként gondolkodók komoly üldöztetésnek voltak kitéve. A történelmi emlékezet – a szocializációs folyamatoknak köszönhetően – a kommunikációs rendszereken és narratívákon keresztül a kultúra történelmi eseményeit, traumáit generációkon keresztül továbbviszi, és megjeleníti a jelenben (Halbwachs, 2000). Ez a bizalmatlanság Fukuyama felfogásában a társadalmi tőke hiányát jelenti, mivel – véleménye szerint – egy társadalomban a társadalmi tőke nagysága egyenlő a társadalomban kialakult bizalom nagyságával (Fukuyama, 2007). Ez a magas bizalmatlanság azért is hordoz komoly veszélyt, mert a magyar társadalom véleményformálóra jellemző. A határon túli magyar véleményformálók 30%-a nem válaszolt a politikai hovatartozás kérdésére, ami többnyire megegyezik a magyarországi minta válaszaival, ugyanakkor a többi kérdésben jóval nyitottabbak, tehát nagyobb bizalommal rendelkeznek a helyzettel kapcsolatban. A határon túli magyarok válaszaiból nagyobb bizalmatlansági tényezőre számított a kutató, főleg a történelmi hányattatásaik miatt, különösen a triano-

BORDÁS SÁNDOR: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK, LELKI ÖRÖKSÉGEINK,
KEZELÉSI LEHETŐSÉGEK

ni döntés óta. Szerencsére nem ezt az eredményt kaptuk, ami mögött komoly pozitív elvárások lehetnek a magyar nemzet jövőjét illetően.

Hofstede (2008) dimenziókra vonatkozó indexei sok információt hordoznak a magyar kultúrára vonatkozóan. Első helyen a bizonytalanság kerülésének indexe áll (UAI). A magyarországi mintából látjuk, hogy a kultúra tagjai komoly fenyegetettséget éreznek a bizonytalan, az ismeretlen, az új helyzetek létrejöttékor, melyekre súlyos stresszel reagálnak, mivel ezek a helyzetek számukra erős fenyegetettséget jelentenek. Sajnos ezt erősítik meg a pszichoszomatikus megbetegedések következtében kialakult halálokok, hiszen régen vezet Magyarország a szív- és érrendszeri megbetegedések, valamint a daganatos megbetegedések következtében kialakult halálokok miatt (Kopp–Kovács, 2006). A határon túli magyar mintát érintően ez az index a második helyen van, ami a fenti állítások esetén, főleg a szlovákiai magyarok esetében, teljes mértékben bizonyított (Bordás–Lisznyai, 2007). Itt megint egy olyan jelenséggel találkozunk, ami a kommunista diktatúra és az 1956 utáni sötét időszaknak tudható be, nevezetesen azzal az akkor érvényesülő (és a széles néprétegre kiterjesztett) elvvel, miszerint: ne változtass, ne légy önálló, mi adunk neked munkát, lakást, kenyeret, ennek fejében azt teszed, amit mi mondunk. 1989 után a fenti szólamnak a fordítottja jött, amihez nagyon sokan nem voltak képesek alkalmazkodni.

A dimenziókat érintően második helyen az individualizmus – kollektívizmus (IDV) áll. Ennek alapján, a magyar társadalom, jelentős mértékben individualista. A dimenzió jelentőségét *A magyar kultúra történelmi traumái* (Bordás, 2020) című kötetben bővebben kifejtettük, itt csak azt állapítjuk meg, hogy 1989 után a magyar kultúra mind jobban kezdi visszaszerezni azt az egészséges individualizmusát, amely a dualizmus korától a második világháborút követő kommunista diktatúra létrejöttéig tartott, majd az erőszakos kollektívizálódás visszakényszerítette egy alacsonyabb fejlettségi szintre. Ennek negatív eredményeit láttuk a magas öngyilkossági mutatókban is, melyek mára már visszaszorulóban vannak, és Magyarország a 12. helyre került (WHO, 2018).

A harmadik helyre Hofstede dimenzióinál a férfiaság kontra nőiesség (MAS) került, s ennek alapján kifejezetten maszkulin a magyarországi társadalom. A Hofstede Központ Magyarországot a maszkulinitás területén első vagy második helyen méri Európában. Az eltérést a mi eredményeinktől valószínű a mi célcsoportunk adja, mivel mi véleményformálókkal dolgoztunk, ők pedig rétegzett mintavétellel. Ahogy fentebb fogalmaztunk, a maszkulin társadalmakban a konfliktuskezelési programokat kell forszírozni, így Magyarországon is oktatási programként kell beépíteni a középiskolák, az egyetemek tananyagába a konfliktuselméleteket, konfliktuskezelési technikákat. Fontosnak tartanánk a politikai életben több nő jelenlétét, hiszen a feminin társadalmakban a konfliktuskezelési stratégiáknál a győztes-győztes helyzet kerül preferálásra, nem pedig a győztes-vesztes helyzet, amely újratermeli a konfliktust.

A történelmi traumák megítélésében kiemelkedő helyet kap szinte mind a

BORDÁS SÁNDOR: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK, LELKI ÖRÖKSÉGEINK,
KEZELÉSI LEHETŐSÉGEK

nyolc esetben a trianoni békeszerződés, sok tekintetben ezt követi a második világháború után kialakult kommunista diktatúra, majd az 1956-os forradalom leverése. Ezekben az esetekben az a gondolatmenet, hogy a régebben történt dolgokra kevésbé emlékezünk, mint a későbbi történetekre, nem igazolódott be, hiszen a magyar kultúrában – mondhatjuk határoktól függetlenül – Trianon traumája erősen jelen van az emberek gondolatvilágában, annak ellenére, hogy időben korábban történt, mint a kommunista diktatúra létrejötte vagy az 1956-os forradalom. A kommunista diktatúra súlyossági megítélése is hasonló helyzetben van, mint Trianoné, hiszen időben korábban történt, mint az 1956-os forradalom, súlyossági szintben mégis megelőzi 1956-ot.

A régebbi három, magyar kultúrára vonatkozó történelmi trauma megfelel a fenti elvárásnak, azaz annak, hogy az időben régebben történtek inkább feledésbe merülnek a későbbiekhez viszonyítva, súlyossági szempontból is. Tehát a tatárjárást, a török hódoltságot és az 1848-as szabadságharcot kevésbé súlyosnak ítélik meg az időben későbbi történelmi traumákhoz viszonyítva.

Ez azt jelenti, hogy politikai, szociálpszichológiai, oktatási és pszichológiai szempontból többet kell foglalkozni: 1. a trianoni trauma, 2. a kommunista diktatúra, 3. az 1956-os forradalom traumájának feldolgozásával, ebben a súlyossági sorrendben.

Az összesített magyarországi és határon túli magyar ábrákon a tendenciákban nagyon hasonló eredményeket kaptunk, mind Hofstede dimenzióinál, illetve a magyar kultúra történelmi traumáinak megítélésekor. Ez az eredmény igazolni látszik azon korábbi állításainkat, melyek szerint létezik felvidéki magyar és erdélyi magyar identitás, azzal a megszorítással, hogy a közös történelmi, kulturális, tudományos múltat ugyan felvállalja az ottani magyarság, mégis elhatárolódik egyes mai magyarországi értékektől, viselkedési sémáktól (Bordás et al, 1995, Csepeli-Örkény-Székelyi, 1998). Ezt az eredményt a mindenkori magyarországi politikai elitnek figyelemmel kellene kísérnie, és nem megkérdésük nélkül dönteni a számukra fontos dolgokról.

Érdemes kiemelni azokat az eredményeket, amelyek a magyar kultúra történelmi traumáinak feldolgozásáról szólnak, a minta különböző bontásában is. Nehezen dolgozzák fel ezeket az idősebbek, a jobboldali, valamint a konzervatív gazdasági beállítottságúak és a vallásosak. A baloldali beállítottságúakat érzelmileg sem érintették meg a történelmi traumák olyan mértékben, mint a jobboldaliakat, és a vállalkozók a legérzékletlenebbek a történelmi traumákra: véleményük szerint teljesen felesleges ezekre emlékezni. Korábbi kutatásaink is igazolták (Bordás et al, 1995), hogy a vállalkozókat a profit érdekli, míg a történelmi nemzeti háttér, a nemzeti identitás sokkal kevésbé.

A Bogardus-skála, mely a különböző nemzetek, etnikumok egymáshoz való viszonyulását méri, mind a magyarországi, mind pedig határon túli magyar és nem magyar mintában nagyon komoly elhatárolódást mutat a roma etnikummal szem-

BORDÁS SÁNDOR: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK, LELKI ÖRÖKSÉGEINK,
KEZELÉSI LEHETŐSÉGEK

ben. Ezt a problémát politikai, szociálpolitikai, oktatási és szociálpszichológiai szinten kellene kezelni. A romák integrációjának egyik legfontosabb feladata lenne az oktatás. Fontosak a toleranciára nevelő konfliktusmegoldó tréningek is (Bordás et al, 2004), de véleményünk szerint a roma véleményformáló réteg kiművelését kell fő célnak tekinteni, hiszen – ahogy fentebb már megfogalmaztuk – a modelleknek óriási szerepe van a személyiség, az identitás kialakulásában.

Fontosnak tarjuk a magyar kultúrára vonatkozó vezeclés és dicsőség napjainak megfogalmazását, esetleg újrafogalmazását. Történelmi traumáink elszenvédését hatékonyabban tudjuk feldolgozni, ha a magyar történelemre vonatkozó dátumokat megfelelően értelmezzük. Ha indokolt a történelmi esemény kapcsán a dicsőség, akkor ünnepeljünk, ha viszont veszteséget, traumát éltünk át, akkor vezecljünk, ha kell, gyászoljunk. Pszichológus szemével az ünnepeink nem mindig egyértelműek, és az idő múlásával az évszámoknak lesz nagyobb jelentősége, nem mindig a dátumoknak, hiszen nem mindenki ismeri részletesen a magyar történelmet, különösen, ha a határon túli magyarok oktatási adottságaira gondolunk. Nem beszélve arról a lélektani jelenségről, amelyet ambivalenciának nevezünk, és nagyon veszélyes lehet. Különösen egy történelmi dátum megítélése kapcsán, amikor nem tudni, hogy most vezeclni vagy örülni kellene.

Valószínű több magyar ember számára egyértelmű: augusztus 20-a I. István magyar király szentté avatása. Tehát ez a nap, a dicsőség napja, a magyar állam ünnepe, az 1000 éves tradícióé, ezért ünneppnap.

Hasonlóan egyértelmű kellene, hogy legyen a nándorfehérvári csata, amely 1456. július 4–21. között zajlott, amikor a magyar seregek más keresztény seregekkel megverték a törököket. Tehát július 22-ét nyilvánították a dicsőség napjának, ezért ünneppnap, és ezért a déli harangszó.

1848. március 15-e egyértelműen a dicsőség napja, ezért ünnepp. A forradalmat viszont leverik, és itt két dátumunk is van, amelyeken vezeclnünk kellene. 1849. augusztus 13-a, amikor Görgei letette a fegyvert, és 1849. október 6-a, az aradi vértanúk napja. Elégé hangsúlyozott ez a két utóbbi dátum a vezeclés és a gyász feldolgozásának szempontjából? Aligha. Valószínű, hogy 1848 dicsőség és ünnepp, majd 1849 trauma, ezért vezeclés kell, hogy legyen.

Trianoni békeszerződés, 1920. június 4-e, a legnagyobb traumánk a felmérés szerint is. Tehát június 4-e, a vezeclés napja.

A kommunista diktatúra áldozatainak emléknappja 1947. február 25. Tehát február 25-e a vezeclés napja, és nem ünneppnap. Ennél a dátumnál a magyar társadalom nyilván komoly megosztottságnak van és lesz kitéve. A felmérésekből is látni, hogy a magyar kultúra történelmi traumáit a magukat baloldalinak és liberálisnak valló véleményformálók teljesen másként ítélik meg, mint a jobboldaliak és konzervatívok. A jobboldaliak és konzervatívok válasza szerint szignifikánsan magasabb értékeket kaptunk a trauma kultúrát ért mély hatására, a legnagyobb traumára, valamint a traumára történő gyakori emlékezésre, tehát mélyebben érinti meg őket,

BORDÁS SÁNDOR: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK, LELKI ÖRÖKSÉGEINK, KEZELÉSI LEHETŐSÉGEK

mint a baloldaliakat és liberálisokat. A baloldaliak mondják azt, hogy a felsorolt történelmi traumáknak pozitív hatása is volt a magyar kultúrára vonatkozóan, kivéve az 1956-os forradalmat.

1956. október 23-a a dicsőség napja, ünnepnap, mert elindult a forradalom, egy új és szabad Magyarország reményében, de 1956. november 4-e már a vezeklés napja, mert az orosz csapatok ekkor verték le a forradalmat, annak ellenére, hogy harcok még november közepéig folytak. Lélektani szempontból erősen ellentmondásos év, különösen október, november, majd az azt követő megtorlások, ezért 1956-ot összességében traumaként kellene értelmeznünk, és vezekléssel kellene feloldanunk a trauma következtében kialakult gyászt.

1989. október 23. A Magyar Köztársaság kikiáltásának napja – a dicsőség napja, ezért ünnepnap. A magyar kultúrának, világnézeti, politikai és felekezeti hovatartozást nem számítva, meg kellene egyezni abban, hogy 1989. október 23-a a dicsőség napja, ezért ünnepelni kell.

Fenti eredményeink többnyire megegyeznek Gereben Ferenc (Gereben, 1999) kutatási eredményeivel. Gereben pozitív és negatív történelmi események, illetve személyiségek meghatározását vizsgálta 1992–1995 között, hét közép–kelet-európai ország magyar nemzetiségű lakosainak véleménye alapján.

A hangsúly a dátumokhoz köthető trauma feldolgozásán van, vezeklés formájában, illetve az ünneplésen, amennyiben győzelemhez köthető dátumokról beszélhetünk. Nagyon fontos lenne a magyar történelemből több olyan időpont megkeresése a történészek részéről, amelyek a magyar kultúra dicsőségéről szólnak, hogy ezek ünnepnapjaival erősíthessük a kultúra önbizalmát. Ennek a területnek pontos feltárása a tudomány oldaláról is elvárt, hiszen bővelkedünk kiemelkedő eredményeket elért kutatókban, tudósokban.

A fentiek értelmében az alábbi területekre fókuszálunk a konfliktuskezelési, feltárási programjainkon:

1. A véleményformálók közötti bizalomerősítés – az empátia, az érzelmi intelligencia (EQ) kérdése.

2. A váratlan helyzetek kezelési lehetőségei, a stressz mint állandó konfliktusforrás. Stresszkezelési technikák megtanítása, alkalmazása különböző csoportoknak.

3. A konfliktuskezelés lehetséges útjai – konfliktuselméletek. Javaslat: középiskolák, gimnáziumok harmadik és negyedik osztályába tantárgyként bevezetni a konfliktuselméleteket és konfliktuskezelési technikákat. Történelemtankönyvek tervezőinek, készítőinek bevonása különböző vitafórumokba.

4. Történelmi traumáink feltárási lehetőségei kiscsoportos foglalkozásokon – Trianon, a kommunista diktatúra és az 1956-os forradalom okozta traumákra fókuszálva.

5. Vezeklés és dicsőség napjainak pontosabb meghatározása.

6. Az intolerancia lehetséges okai más kultúrákkal szemben. Hatékony prog-

BORDÁS SÁNDOR: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK, LELKI ÖRÖKSÉGEINK, KEZELÉSI LEHETŐSÉGEK

ramok kidolgozását, alkalmazását javasoljuk a roma etnikummal szembeni intolerancia csökkentésére.

A tréningprogram egy általunk meghatározott keret volt, a kutatási eredmények alapján, melynek fő mondanivalója a projekt fő koncepciójához, történelmi traumáink mában történő jelenlétéhez kapcsolódott. De a tréning kivitelezésénél a trénernek – korábbi egyeztetések alapján – alkalmazkodtak bizonyos mértékig a csoport elvárásaihoz. Így alakultak olyan csoportok, ahol a hangsúly az önismerten, a kommunikáción, a konfliktuskezelésen vagy éppen a történelmi traumákon volt. Világosan kirajzolódott, hogy a fiatalabb generációk inkább az önismeretre, a kommunikációra és a konfliktuskezelésre fókuszáltak, az idősebb generációt (főleg az 50–60 év körüli véleményformálók) a történelmi traumák mára gyakorolt hatása és annak kezelési lehetőségei érdekelték, és ebből kifolyólag komoly viták bontakoztak ki az egyes csoportokban. A pályázat (TÁMOP) 40 tréning tartását írta elő, melyet úgy teljesítettünk, hogy pár foglalkozás Szlovákiában is megvalósult, főleg véleményformálók, de egyetemisták számára is. A pályázati keretek között lévő 40 tréningből 4 a középiskolások célcsoportját érintette. A fennmaradt 36 foglalkozás többnyire fele-fele arányban oszlott meg az egyetemisták/főiskolások és a véleményformálók célcsoportjai között. Korábban a tréningek módszertanánál a sajátélményű csoportokat részesítettük előnyben, ahol a szerepjátékoknak volt komolyabb súlya, most viszont a tréningek időtartamát, valamint a témák megismerését szem előtt tartva inkább a kognitív megközelítési módokat alkalmaztuk, a projektív technikák mellett. Bármennyire is törekedtünk viszonylag egységes módszertanra, a csoportfolyamatoknak köszönhetően gyakran előfordult, hogy más technikát kellett alkalmazni, és a végeredményekhez való eljutás nehezen vagy egyáltalán nem volt ismételtető. Ez összefügg azzal a gondolatmenettel, amelyet már Hérakleitosz megfogalmazott, hogy kétszer ugyanabba a folyóba nem lehet belelépni, nem beszélve arról, hogy a tréner személyisége is meghatároz csoportfolyamatokat, bármennyire is nondirektív szeretne maradni. Ennek ellenére a tréningek eredményeit nagyon fontosnak tartjuk, és a kiscsoportos foglalkozásokat tartjuk egyik megoldási formának az általunk meghatározott témákban, különösen a konfliktuskezelési technikák elsajátítása terén. A továbbiakban ennek legfontosabb, a magyar történelmi traumákra vonatkozó tanulságait összegezzük.

A középiskolások célcsoportjai

A középiskolások gondolatvilágában ez a témakör kevésbé van jelen. A történelmi traumáinkról többnyire a történelemórán tanult információk voltak felfedezhetőek. Elvértve a csoportok egy-egy tagjánál találkoztunk mélyebb, a történelmi múltunkkal kapcsolatos háttérrel, ahol a családi kapcsolati rendszer meghatározta a magyarsággal való foglalkozás fontosságát. A tréningen történt kutatási eredmények ismertetésére általában nyitottak voltak, sőt néhol a tanult vagy a családból hozott elemekkel ki is egészítették, de összességében a tréner benyomása az volt, hogy ezt

**BORDÁS SÁNDOR: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK, LELKI ÖRÖKSÉGEINK,
KEZELÉSI LEHETŐSÉGEK**

a korosztályt a téma érzelmileg nem nagyon kötötte le. Ennek a helyzetnek az oka szerteágazó lehet, de valószínűnek tartjuk, hogy a magyar kultúra történelemoktatására nagyobb hangsúlyt kell fektetni, melyhez kellően előkészített tankönyvekre is szükség van.

Főiskolások/egyetemisták célcsoportjai

E téma feldolgozása a hallgatók csoportjaiban nagyon vegyesen alakult. Voltak olyan csoportok, ahol komoly érzelmi kitörések jellemezték a tréning folyamatát, főleg az otthonról hozott szocializációs folyamatoknak köszönhetően. Azok a hallgatók kerültek mély érzelmi állapotba, akiknek a családjában előfordultak a kommunista diktatúra alatt vagyonekbobzások, kitelepítések (Fehérvár környéki sváboké), meghurcolások a másként gondolkodás miatt. Egyes csoportokban erős megosztottság alakult ki, mivel voltak olyan visszajelzések is a szülők, nagyszülők részéről, hogy a kommunista időszakban jó volt, mindenkinek adódott munka, nem voltak hajléktalanok, és őket sem hurcolták meg. Ez a helyzet láthatóan komoly feszültségeket okozott a csoport tagjaiban. Voltak olyanok, akikről a foglalkozások alatt derült ki a többi csoporttag előtt, hogy határon túli magyarok. Ezek a helyzetek érdekes beszélgetéseket, vitákat indítottak el. A nagyobb dinamika azokban a csoportokban volt jellemző, amelyekben történelem szakos hallgatók is voltak, mivel nagyon gyakran a személyes érintettség is meghatározta a szak választását. A hallgatók nagyobb része a csoportokban egyetértett azzal, hogy a legnagyobb magyar trauma a trianoni döntés, amely a kutatási eredményeinkből is felszínre jött. De a kommunista diktatúra második helyen valós szereplése már vita tárgyát képezte, mivel az otthonról hozott információk inkább pozitív színben tüntették fel ezt az időszakot. Az 1956-os forradalom megítélése a hallgatók körében többnyire egyértelmű volt, mert nagyon sok hallgató családjában előfordultak a forradalom kapcsán kialakult üldözések. Érzékelhető volt a hallgatók körében némi bizonytalanság a meghatározott történelmi traumáinkkal szemben, ami a nem kellő tájékozottságból is fakadhatott. Ezért nagyon fontosnak tartjuk a megfelelő, objektivitáson alapuló történelemtankönyvek kiadását. Egyetemi, főiskolai szinteken is több olyan fórum szervezését szorgalmazzuk, ahol lehet beszélni, vitát folytatni a trianoni döntésről, a második világháború előtti időszakról, a kommunista diktatúra kialakulásáról, annak hatásairól, valamint az 1956-os forradalomról.

A véleményformálók célcsoportjai

A kutatási eredményeink ismertetésével egyes csoportok komoly háritásba kezdtek a témák megítélését illetően. Több esetben megfigyelhető volt, hogy Trianon említése komoly belső vívódásokat indított el, az addig nyitott, kommunikatív csoporttag a történelmi traumáink feldolgozatlanságát hallva bezárkózott, és a foglalkozás hátralévő részében keveset kommunikált. Egy tréningen hevesebb kitörésre is sor került, amikor a liberális gondolkodású tanár, a konzervatív beállítottságú vál-

BORDÁS SÁNDOR: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK, LELKI ÖRÖKSÉGEINK, KEZELÉSI LEHETŐSÉGEK

lalkozóval került vitába. Ebből a vitából is felszínre jött, hogy a magyarországi közgondolkodásban, a más véleményen levőket ellenségként, nem pedig ellenfélként kezelik, ami nagy különbség, és különösen a közügyek szférájában jelent óriási gondot. A kommunista diktatúra megítélését illetően a fiatalabb véleményformálók gyakran pozitív múltról beszéltek: biztonságról, munkáról, hajléktalanság nemlétéről, arról, hogy Magyarországon nem volt jellemző a drogfogyasztás stb. Ezek a vélemények elhangzottak, de mégsem generáltak vitát. Az ilyen csoportokban levőket főleg a kognitív dolgok érdekelték, pl. az, amit egy ilyen foglalkozáson meg lehet tanulni (pl. konfliktuskezelés, hatékony kommunikáció, önismeret gazdagodása stb.), de nem voltak hajlandók elvi vitába szállni egymással.

Kutatási és gyakorlati eredményeink alapján összességében azt a következtetést szűrtük le, hogy a téma a magyar kultúrán, de a vizsgált kultúrákon belül sincs feldolgozva, ezért további kutatásokra és tréningekre van szükség.

A pályázat címe és adatai: Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés. „TÁMOP-4.2.2, A-11/1/KONV-2012-0069” projekt, negyedik alprojektje, melynek vezetője dr. Bordás Sándor volt. A projekt megvalósítója: Kodolányi János Főiskola (ma Kodolányi János Egyetem), az Új Széchenyi Terv keretében, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával.

Felhasznált irodalom:

- BERNE, Eric 1984, *Emberi játszmák*, Budapest, Gondolat
- BORDÁS Sándor–LISZNYAI Sándor, 2007, *Az egészséges felsőoktatásért határon innen és túl*, Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola
- BORDÁS Sándor 2020, *A magyar kultúra történelmi traumái*, Budapest, Ráció
- BORDÁS Sándor [et al.] 1995, *Ellenpróbák. A szlovák–magyar viszony vizsgálata szociológiai és etnopszichológiai módszerekkel Szlovákiában*, Dunaszerdahely, Nap Kiadó
- BORDÁS Sándor [et al.] 2004, *Együttlét. Egy interetnikus tréning tapasztalatai*, Budapest, Balassi–Magyar Pax Romana
- BORDÁS Sándor 2015, *Konfliktusok kezelésére használható eszközök a korábbi kutatásainkkal összefüggő rendszerben*, in szerk. BORDÁS Sándor–GLAVANOVICS Andrea, *Történelmi traumáink kezelési lehetőségei lélektani megközelítésben*, Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola
- BUDA Béla 2012, *Az empátia. A beleélés lélektana*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan
- CSEPELI György [et al.] 1998, *Jelentés a Tündérkertből. Romániai magyarok és románok nemzeti identitásmintái Erdélyben*, in szerk. KOLOSI Tamás [et al.], *Társadalmi riport 1998*. Budapest, TÁRKI
- FUKUYAMA, Francis 2007, *Bizalom*, Budapest, Európa
- GEREBEN Ferenc 1999, *Identitás, kultúra, kisebbség*, Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely
- HALBWACHS, Maurice 2002, *A kollektív emlékezet és az idő*, in szerk. FELKAI Gábor–NÉMEDI Dénes–SOMLAI Péter, *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. I. kötet*, Budapest, Új Mandátum, 403–432.
- HOFSTEDTE, Geert–HOFSTEDTE, Gert Jan 2008, *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*, Pécs, VHE Kft.
- KOPP Mária–KOVÁCS Mónika 2006, *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*, Budapest, Semmelweis
- WHO 2018, *Suicide Rates*